

זמן הסעודה בפורים משולש

הקדמה

- מקרא מגילה כשפורים חל בערב שבת ובשבת
 - ראשונים: זמן סעודת פורים כשפורים חל בערב שבת ובשבת
 - זמן סעודת פורים - מחלוקת מרן רבי יוסף קארו ורבי לוי בן חביב
 - ירושלמי: סעודת פורים ב"ד וט"ו באדר
- ה. "מאחרין ולא מקדימין" - כשליום אליו דחו יש זיקה למצוה או לאירוע סיכום

הקדמה

בשנים בהם פורים חל ביום חול, בערים פרוזות מקיימים את כל המצוות ב"ד באדר, ובערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון בט"ו באדר, ושום מצוה ממצוות פורים לא מקיימים בט"ז באדר.

כיום על פי לוח השנה שבידינו, רק ט"ו באדר יכול לחול בשבת. י"ד באדר אף פעם לא חל בשבת. ט"ו באדר חל מדי מספר שנים בשבת, ומקובל לקרוא לפורים זה 'פורים משולש'. הסיבה היא מפני שקיום מצוות הפורים במקרה זה בערים המוקפות מתפרש על פני שלושה ימים: קוראים מגילה ונותנים מתנות לאביונים ביום שישי י"ד באדר; קוראים בתורה את פרשת הפורים ואומרים על הניסים בשבת ט"ו באדר; ושולחים מנות וסועדים סעודת פורים ביום ראשון ט"ז באדר. הלכה זו שסועדים את סעודת פורים ביום ראשון ט"ז באדר, מבוססת על פרשנות של סוגיה בירושלמי (מגילה א, א). נעיין בדברי ראשונים ואחרונים שעסקו בפרשנות ירושלמי זה, וכן נברר מה עמדת הבבלי בנוגע למועד סעודת פורים בשנה כזו. להלן נציע פירוש אחר לירושלמי (מגילה א, א) על בסיס סוגיה אחרת בירושלמי (מגילה א, ד).

א. מקרא מגילה כשפורים חל בערב שבת ובשבת

במשנה (ראש מסכת מגילה) נאמר:

[י"ד באדר] חל להיות ערב שבת - כפרים מקדימין ליום הכניסה [יום חמישי], ועיירות גדולות ומוקפות חומה קורין בו ביום [יום שישי]. [י"ד באדר] חל להיות בשבת - כפרים ועיירות גדולות מקדימין וקורין ליום הכניסה [יום חמישי], ומוקפות חומה למחר [יום ראשון].

מהמשנה יש ללמוד שאם י"ד או ט"ו באדר חלים בשבת, לא קוראים מגילה בשבת, אלא מקדימים את הקריאה ליום שישי. ההלכה לפיה יש להקדים ליום שישי את קריאת המגילה כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת נזכרת גם במשנה בהמשך (ה, א): "באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין". רש"י ציין רק את האפשרות שי"ד באדר חל בשבת. יתכן שזו דוגמה בלבד, וכוונתו גם לאפשרות שט"ו באדר חל בשבת. הרשב"א (שם) כתב את שתי האפשרויות: "אי נמי באלו בשחל בשבת ובערב שבת", וכך כתב גם הריטב"א (שם) בסגנון אחר: "אי נמי עיירות או כפרים שחל זמנם שלהם בשבת שמקדימין לקרוא".

בתוספתא (מגילה א, ד) נאמר: "קריאת מגילה ותרומת שקלים מקדימין ולא מאחרין", ובירושלמי (מגילה א, ד) הוסבר ע"פ התוספתא שזו כוונת משנתנו: "באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין - קריאת מגילה ותרומת שקלים מקדימין ולא מאחרין". "באלו אמרו" - בלשון רבים, והכוונה היא למקרא מגילה והכרזה על מחצית השקל. הגמרא (מגילה ה, א) שאלה על דברי המשנה: "באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין. מאי טעמא? אמר רבי אבא אמר שמואל: אמר קרא 'ולא יעבור'". כוונת רבי אבא בשם שמואל לאמור בפסוק: "קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלווים עליהם ולא יעבור" (אסתר ט, כז). לפיו היום האחרון של פורים הוא בט"ו באדר, ועל כן אין לאחר מקרא מגילה לט"ז באדר ואילך. דרשה זו נזכרה בגמרא (מגילה ב, א) שדנה בשאלה: "ואימא שיתסר ושיבסר", מדוע לא קבעו שניתן לקרוא מגילה בט"ז ובי"ז באדר? תשובת הגמרא: "'ולא יעבור' כתיב". גם בירושלמי (מגילה א, א) נשאלה שאלה זו, ורבי אבהו בשם רבי אלעזר אמר את אותה התשובה: "ולא יעבור". בגמרא (מגילה ד, ב) מובאת תוספתא (מגילה א, ב) שחולקת על האמור במשנה בנוגע למצב בו י"ד באדר חל ביום שישי:

[י"ד באדר] חל להיות בערב שבת, כרכין המוקפין חומה מקדימין ליום הכניסה [יום חמישי], ועיירות גדולות קורין בו ביום [יום שישי].

בכל מקרה לפי המשנה והתוספתא מוסכם שאם ט"ו באדר חל בשבת אין קוראים מגילה בשבת, ורבה ורב יוסף חלקו מה טעם הדין. להקדמה של מקרא המגילה יש השלכה גם על התאריך בו מחלקים מתנות לאביונים בשנה כזו.

ב. ראשונים: זמן סעודת פורים כשפורים חל בערב שבת ובשבת

כאמור לעיל, במשנה (מגילה ה, א) נאמר: "באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין", ועל פי התוספתא (מגילה א, ד) הכוונה היא למקרא מגילה ותרומת שקלים. בהמשך המשנה נאמר שיש מצוות או אירועים שמאחרים ולא מקדימים:

אבל זמן עצי כהנים, וט' באב, וחגיגה, והקהל, מאחרין ולא מקדימין.

בתוספתא (מגילה א, ד ע"פ גירסת הגר"א) כתוב:

סעודת פורים וראש חודש, ספק מילה, וזמן עצי כהנים, ט' באב, חגיגה, והקהל, מאחרין ולא מקדימין.

בירושלמי (מגילה א, ד) נאמר:

סעודת ראש חדש וסעודת פורים מאחרין ולא מקדימין. רבי זעירה בעא קומי רבי אבהו: ויעשו אותן שבת? אמר לו: "לעשות אותם ימי משתה ושמחה" (אסתר ט, כב) את ששמחתו תלויה בבית דין, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים.

רבי זעירה שאל את רבי אבהו: מדוע לא סועדים את הסעודה בשבת? ואת תשובתו הסביר הריטב"א (מגילה ה, א):

ופירשו בירושלמי (פ"א ה"ד) שאם חל פורים בשבת מאחרין הסעודה עד אחר השבת, כדי שתהא שמחת פורים ניכרת ולא תתערבב בסעודת שבת, ודרשינן לה מדכתיב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה", את ששמחתו תלויה בבית דין, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים.

בכל שבת סועדים סעודה, ואם יאכלו את סעודת פורים בשבת לא יהיה ניכר שהסעודה היא בשל פורים¹.

ראשונים דנו בדברי הירושלמי הללו, וחלקם גם הסבירו את עמדת הבבלי בעניין, על אף שלא נאמר דבר ברור בבבלי מתי זמן סעודת פורים כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת.

[א] רמב"ם: משתה ושמחה בי"ד באדר, וכן בט"ו באדר

הרמב"ם (הל' מגילה ב, יד) כתב: "השמחה והמשתה אין עושין אותה אלא ביום ארבעה עשר, ואם הקדימו לא יצאו". נראה שכך גם בנוגע לערים מוקפות חומה, שעליהם לאכול סעודת פורים בט"ו באדר ולא להקדים. אך הרמב"ם לא כתב מתי יש לקיים את הסעודה כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת.

[ב] הרשב"א והריטב"א: "ולא יעבור" נאמר גם בנוגע לסעודת פורים, וסעודת פורים

היא בשבת

1 הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (משך חכמה, אסתר ט, לא) כתב: "יתכן כי אצל העמים מונין היום יום ולילה, ואם כן היה הנס ביום י"ד ולילה שלאחריו, וכן למוקפים, וגזירת המן היה ביום י"ג ולילה שלאחריו. רק אצל דת ישראלי היום הולך אחרי הלילה. לכן שלח ספרים 'לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם' - של היהודים, שהיום הולך אחרי הלילה. ולכן אמר בירושלמי דסעודת פורים שחל בשבת מאחרין בליל ט"ז, שהמנוחה היה בו אז ולא שייך על זה 'לא יעבור' כמו דפרישית. ועיין ר"ן פרק קמא שם" (על דבריו ראה מה שכתב הרב יוסף כהן במקראי קדש, פורים, עמ' קעז-קעח).

הרשב"א והריטב"א (מגילה ה, א) ציינו לדברי הירושלמי, וכתבו שדברי הירושלמי לא ברורים. לפי דבריהם בפסוק כתוב "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל שנה ושנה בזמניהם ולא יעבור", ועשייה היא הסעודה, והנחתם היא שהלימוד מהפסוק "ולא יעבור" הוא על מקרא מגילה וגם על הסעודה. הריטב"א התקשה לקבל שבמצב בו י"ד באדר חל בשבת ידחו את הסעודה לט"ו באדר, כי "בדידיה נמי איכא 'ולא יעבור' לבני י"ד למקרא מגילה, והוא הדין לשמחה דהא איתקש". הריטב"א כתב עוד:

ויש מפרשים דכי כתיב בתוספתא "סעודת פורים מאחרין" לפי גמרא דילן לא שמאחרין אותה אחר זמנה, אלא שמאחרין אותה עד זמנה, וכענין שאמרו בגמרא (ה, א) שמחה לא נוהגת אלא בזמנה. וכלפי שאמר "מקדימין ליום הכניסה" אמר בזה "מאחרין". וזה מן הלשונות שבתלמוד שעניינם מתחלף.

הריטב"א ציין ש"לפי גמרא דילן" יש לפרש שהביטוי "מאחרין" הוא ביטוי הפוך למילה "מקדימין", אבל הכוונה היא עד זמנה לא אחר כך, שהרי שמחה לא נוהגת אלא בזמנה. נראה שכוונת הריטב"א לומר ש"זמנה" של הסעודה הוא ב"ד או בט"ו באדר, ולא לפני כן ובוודאי שלא אחרי כן. את סעודת פורים יש לסעוד בזמנה גם כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת.

[ג] הרב מנחם המאירי: כשי"ד וט"ו באדר חלים בשבת - מחלוקת האם הסעודה בשבת או ביום שישי

המאירי (בית הבחירה, מגילה ה ע"א) כתב:

יש דברים שלא נתפרשו במשנה זו שהם בדין הקדמה ואיחור, והם שנתבאר בתלמוד המערב... סעודת פורים התבאר שם גם כן שמאחרין ולא מקדימין. שאע"פ שהקדימו קריאת המגילה אין שמחה בדין קדימה, ונוח לנו שתתאחר. ונראה הטעם שהרי נאמר בפירוש "לעשות אותם ימי משתה ושמחה" - "אותם" ולא אחרים במקומם, נמצא שלא חלה זמן חובתה עדיין. ומאחר שלא חל זמן חובתה עדיין מאחרין אותה, מוטב שתידחה לזמן שהגיע חיובה משתיעשה לזמן שלא הגיע חיובה עדיין.

המאירי הסביר את הבבלי ע"פ הירושלמי, ויש לדייק שבעצם המאירי מסביר כאן את האמור בתוספתא שצוינה לעיל. "מאחרין ולא מקדימין" נאמר גם בנוגע לסעודת פורים, אך הלכה זו לא נזכרה בבבלי. "ונראה הטעם... 'אותם' ולא אחרים במקומם" - זהו הסברו של המאירי לבבלי. אמנם גם הירושלמי דייק גם כן מפסוק זה, אך כדי להשיב על שאלה אחרת. דברי המאירי מה המשמעות של "מאחרין ולא מקדימין" תואמים להסבר שכתב הריטב"א שצינו לעיל. ההדגש הוא שלא מקדימים לסעוד סעודת פורים כי "מוטב שתידחה לזמן שהגיע חיובה", אך אין מצב שיסעודו סעודת

פורים אחרי זמנה. אם י"ד באדר חל בשבת, אזי יקראו מגילה ביום שישי י"ג באדר, ויסעדו סעודת פורים בשבת י"ד באדר. אם ט"ו באדר חל בשבת, יקראו מגילה ביום שישי י"ד באדר, ויסעדו סעודת פורים בשבת ט"ו באדר².

המאירי המשיך:

ובתלמוד המערב שאלו: "ויעשה אותה בשבת"? והשיבו "לעשות אותם" כתיב, את ששמחתו תלויה בבית דין, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים". ועוד שהרי משלוח מנות היה נדחה.

המאירי לא הסביר את תשובת הירושלמי מדוע קבעו שאין לסעוד סעודת פורים בשבת, וכתב משפט נוסף: "ועוד שהרי משלוח מנות היה נדחה". משפט זה לא מופיע בירושלמי, ואין התייחסות כלל בירושלמי לסוגיה זו של זמן סעודת פורים בשבת בהקשר של משלוח מנות.

נראה להציע להסביר את פרשנות המאירי לירושלמי באופן הבא. כאמור לעיל, המאירי הסביר את הבבלי ע"פ המשפט שמופיע בירושלמי שמקורו בתוספתא: "סעודת פורים מאחרין ולא מקדימין". לדברי המאירי אין מצב שסעודת פורים תהיה לאחר זמנה, ועל כן כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת, מקדימים את מקרא המגילה, אך סועדים את הסעודה בשבת. על כך שאל רבי זעירא את רבי אבהו: "ויעשה אותה בשבת"? - האמנם סועדים את סעודת פורים בשבת? והתשובה היא שאכן כן. "לעשות אותם ימי שמחה" זו שמחה שבית דין קבעו, ויש לקיימה בשבת. אמנם שמחת שבת קבועה היא בידי שמים, אך אלו הן שתי שמחות שונות. המאירי הוסיף עוד שלו היו מאחרים את סעודת פורים ליום ראשון היה לדבר השלכה נוספת: "ועוד, שהרי משלוח מנות היה נדחה". גם את משלוח המנות היה צריך לדחות ליום ראשון, כי משלוח מנות הוא ביום שבו סועדים סעודת פורים, כי צריך לאפשר להשתמש במנות הללו לצורכי הסעודה³.

2 הסבר זה לדברי המאירי שונה מהסברו של הרב משה הרשלה, מהדיר בית הבחירה על מגילה (ה, א הע' 233) שכתב שדברי המאירי הם "כשיטת הר"ן. מיהו שם כתב באופן אחר קצת". לדברינו דברי המאירי שונים לגמרי מדברי הר"ן, מה גם שהר"ן הסביר את הירושלמי, ואילו המאירי הסביר כאן את הבבלי ע"פ הירושלמי אך לא את הירושלמי עצמו.

3 גם הסבר זה לדברי המאירי שונה מהסברו של הרב משה הרשלה (לעיל הע' 2, שם הע' 235), שפירש את דברי המאירי כך: "ונראה דכוונת רבינו דכיון דמשלוח מנות הוי בכלל משתה ושמחה, ואם נעשה הסעודה בשבת נצטרך לחייב גם במשלוח מנות, וזה אי אפשר משום איסור הוצאה וכד' כדאמרינן לעיל (מגילה ד, ב) דמעות אביונים אי אפשר בשבת, ועל כן ידחה". כוונת דבריו של המאירי היא בדיוק להיפך, המאירי הצביע על כך שלו היו מאחרים את הסעודה לאחר שבת אזי גם משלוח מנות היה נדחה.

הרב מנחם המאירי המשיך וכתב עוד:

ומ"מ יש מפרשים שמאחר שמקדימין בקריאת המגילה כמו שביארנו, אף הם מקדימין בשמחה. ולא נאמר (מגילה ה, א) "אין שמחה אלא בזמנה" אלא בהקדמת כפרים. ויש שחולקים בה בעיירות, אבל מודים בה בכרכים הואיל והקדמתם ל"ד הוא זמן לרוב העולם, ואיחורם עד למחר עבר זמנה לכל העולם, וכן נראה ברור.

נראה שבפסקה זו חזר המאירי לפרש את דברי הבבלי, שם לא נאמר באופן ברור מתי יש לאכול סעודת פורים כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת. המאירי ציין שיש שסברו שבני עיירות וכרכים שמקדימים לקרוא מגילה ביום שישי אזי באותו יום הם סועדים סעודת פורים. רק בני הכפרים שמקדימים לקרוא בימים י"א-י"ג באדר להם נאמר שהסעודה חייבת להיות בזמנה, ב"ד או בט"ו באדר. המאירי ציין שיש חולקים על כך, ולדבריהם רק אם בני כרכים הקדימו וקראו מגילה ביום שישי י"ד באדר אזי בוודאי שעליהם לסעוד ביום שישי, כי זה זמן פורים לרוב העולם, ובשנה כזו "לא יעבור" הוא כבר בט"ו באדר, כי בשום מקום לא יקראו מגילה בשבת. המאירי סיים: "וכן נראה ברור". לא ברור מה כוונתו. האם המאירי עצמו סבר כמו דעה זו, או שהוא רק ציין שהסברה של אותם חולקים היא ברורה.

[ד] הרב אהרן הכהן: אין סועדים סעודת פורים בשבת

הרב אהרן הכהן מפרובנס (אורחות חיים, א, הלכות מגילה ופורים אות לו; כל בו סי' מה) כתב:

וסעודת פורים שחלה להיות בשבת מאחרין אותה ואין מקדימין אותה. והטעם שאין עושין אותה בשבת [א] משום דלא מצו לקיומי "ומשלוח מנות איש לרעהו", [ב] ובירושלמי נותן טעם דכתיב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה", מי ששמחתו תלויה בבית דין, יצא שבת ששמחתו תלויה בידי שמים", כלומר דמקודש וקאי מששת ימי בראשית⁴.

ברור שלפי האורחות חיים אין סועדים סעודת פורים בשבת, ושני נימוקים לכך: [א] משלוח מנות צריך להיות ביום בו סועדים סעודת פורים, ולא ניתן לשלוח מנות בשבת. [ב] לפי הירושלמי יש להפריד בין סעודת פורים לבין סעודת שבת.

האורחות חיים לא כתב במפורש שאם פורים הוא בשבת אזי יש לדחות את סעודת פורים ליום ראשון. היה ניתן להסביר את דבריו כדברי אותם מפרשים שציין המאירי,

4 הרב דוד בן לוי (ספר המכתם, מגילה ה, א) כתב גם כן: "סעודת פורים מקדימין ולא מאחרין [כך מופיע שם, אך צ"ל: 'מאחרין ולא מקדימין'], פירש אבל בשבת אין עושים אותה. יש שאמרו משום דלא מצי מקיים משלוח מנות איש לרעהו".

שאם י"ד באדר חל בשבת אז ידחו את הסעודה ליום ראשון ט"ו באדר, ועל מצב זה נאמר "מאחרין ולא מקדימין", ואם ט"ו באדר חל בשבת יסעדו סעודת פורים ביום שישי י"ד באדר. מצב כזה לא נחשב הקדמה, כי סועדים את סעודת פורים ביום י"ד באדר שהוא במסגרת זמן פורים גם כן, ובוודאי ברוב העולם. מה שנאמר ש"אין מקדימין" הכוונה היא שאין להקדים לפני י"ד באדר.

[ה] רבנו ניסים, הר"ן: כשי"ד וט"ו באדר חלים בשבת, סועדים סעודת פורים ביום

ראשון

רבנו ניסים גירונדי (מגילה ג, א) ציין לדברי הירושלמי שנזכרו לעיל, ופירש את דבריו כך:

ונראה לפי זה שכשחל י"ד להיות בערב שבת שעירות גדולות ומוקפין חומה קורין בו ביום, שאין מוקפין חומה עושין סעודה עד אחד בשבת. וכן נמי כשחל י"ד להיות בשבת, לדידהו דמקלע, שעירות גדולות מקדימין ליום הכניסה, שאין בני עירות גדולות עושין סעודת פורים עד אחד בשבת, שהוא זמנן של מוקפין חומה.

בהמשך דבריו שם כתב שהלימוד מהפסוק "ולא יעבור" מתייחס אך ורק למקרא המגילה, ולא לשמחה שהיא הסעודה. אשר על כן את הסעודה יש לדחות "עד אחד בשבת".⁵

ג. זמן סעודת פורים - מחלוקת מרן רבי יוסף קארו ורבי לוי בן חביב

הרב יוסף קארו (בית יוסף, אורח חיים סי' תרפח; שולחן ערוך שם ו) פסק כמו הר"ן: יום חמישה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשבת, אלא מקדימים לקרותה בערב שבת... ואין עושים סעודת פורים עד יום אחד בשבת.

הרב יוסף קארו לא הזכיר את האפשרות שי"ד באדר חל בשבת, כי על פי הלוח שבידינו י"ד באדר לא חל אף פעם בשבת וכנ"ל. כשט"ו באדר חל בשבת, בערים מוקפות חומה, וכיום רק בירושלים, קוראים מגילה ביום שישי י"ד באדר, וסועדים סעודת פורים ביום ראשון ט"ז באדר. כך התקבל להלכה ע"י הפוסקים, וכך נוהגים.⁶

5 גם הרב אברהם בן יצחק אב"ד (ספר האשכול מהדורת 'נחל אשכול' ח"ב, הל' חנוכה ופורים אות ח, עמ' 29) הסביר כמו הר"ן את הירושלמי, ולפיו הסעודה אותה אוכלים ביום ראשון היא תשלומין כי לא ניתן לאוכלה בשבת, ועל כן לא עוברים על "ולא יעבור" (באשכול מהדורת אלבק אין הלכות חנוכה, וראה להלן הע' 9).

6 כך פסקו אחרונים נוספים: נושאי כליו של השו"ע; רבי יחזקאל לנדא (שו"ת נודע ביהודה קמא, אורח חיים סי' מב); הרב שאול אלישר (שו"ת שמחה לאיש, אורח חיים סי' ה); הרב אברהם ישעיהו

רבי לוי בן חביב הרלב"ח התגורר בירושלים בזמן שמרן רבי יוסף קארו גר בצפת.⁷ הרלב"ח (שו"ת מהרלב"ח סי' לב) כתב שברור לכל שירושלים היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וכשט"ו באדר הוא ביום חול כל המצוות מתקיימות ביום זה. אך כשט"ו באדר חל בשבת:

נפל הספק בינינו בקצת חיוב דיני הפורים, מתי נקיים אותם? שעם היות בא מפורש בספרי הפוסקים מתי היו הקצתם, בקצתם לא כתבו דבר והוצרכנו לשאת ולתת בהם. ואחר המשא ומתן עלתה הסכמות רוב חכמי העיר הזאת תוב"ב לדעתי הקצרה, והיא כפי מה שאומר. וראשונה אזכיר חיוב מצות פורים בכמה דברים הוא, ואומר כי הם שישה. ג' תלויים בדיבור וג' במעשה. הג' התלויים בדיבור הם: [א] מקרא מגילה, [ב] והקריאה בתורה וההפטרה [ג] ולומר על הניסים בתפילה וברכת המזון. הג' התלויים במעשה הם: [ד] הסעודה [ה] ומשלוח מנות איש לרעהו [ו] ומתנות לאביונים.

הרלב"ח פירט את ההלכות הקשורות למצוות פורים התלויות בדיבור אותם יש לקיים בירושלים המוקפת חומה מימות יהושע בן נון כשט"ו באדר חל בשבת.⁸ בנוגע לסעודת פורים הוא הרחיב מאוד. להלן נצטט את דבריו ונעיין בהם:

בדין הסעודה יש ספק. כי כפי הנראה מהירושלמי [מגילה א, ד] מאחרים אותה ליום ראשון, וכיון שהביאו הרי"ף ז"ל [מגילה ג ע"א-ע"ב בדפי הרי"ף] נראה דראוי לעשות כן. גם בספר כל בו [סי' מה] כן כתב בפירוש, והעתיקו מספר אורחות חיים [א], הלכות מגילה ופורים אות לו]. ושמענו שגדולי החכמים הנמצאים בעיר הקדושה הזאת עתה מקרוב חלקם בחיים, כן הנהיגו. האמת שהדבר הזה קשה מאוד לשכל לקבלו.

הרלב"ח כתב על האמור בירושלמי ש"כפי הנראה... מאחרים אותה ליום ראשון" כי בירושלמי עצמו לא כתוב כן במפורש. הרי"ף אכן ציין לירושלמי זה, אך כאמור הרי"ף לא פירש מה כוונת הירושלמי. כך גם בנוגע לדברי האורחות חיים. אך כאמור ברור שע"פ האורחות חיים לא סועדים סעודת פורים בשבת. הרלב"ח ציין שכך נהגו בירושלים, אך הוא מתקשה לקבל את ההנהגה הזו.

7 קרליץ (חזון איש, אורח חיים סי' קנה אות א); הרב יצחק יעקב וייס (שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' לט); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יחוד דעת, ח"ד סי' מ; חזון עובדיה - פורים, עמ' רכ-רכה) ועוד רבים.

8 גם רבי דוד בן זמרה (שו"ת הרדב"ז, ח"א, סי' תקח; ח"ג, סי' ב' אלפים קה) פסק שסעודת פורים מתקיימת ביום ראשון, ט"ו באדר. הרדב"ז התגורר בירושלים ואחר כך בצפת בדורם של מרן ר"י קארו והמהרלב"ח.

8 על המסורת החזקה על היותה של ירושלים עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, עי' בספרי: מגילה במוקפות חומה, עמ' 25-31.

הרלב"ח טען שאת סעודת פורים יש לסעוד בשבת על בסיס הנימוקים הבאים:
 (א) שכיון שאת חיוב הסעודה בפורים אנו לומדין ממה שאמר הכתוב "שמחה ומשתה" (אסתר ט, יט), ועיקר הפסוק בא לומר שאסורים בהספד ותענית, וביום ראשון מותר בתענית לבני עיירות לפחות ויש לנו לאסור של זה בזה (מגילה ה, ב), איך יעשו בני ט"ו הסעודה ביום שיכולים להתענות בו בני י"ד?

הטענה הראשונה היא שלא יתכן שביום ט"ז באדר בירושלים ובכל עיר מוקפת חומה יהיה זה יום משתה ושמחה, ואילו בערים פרוזות יהיה זה יום שמותר בהספד ותענית.

(ב) והנני מודה שטעות גדולה היא אלי לחלוק על זה מכח השכל, כיון שבירושלמי נאמר. ועם כל זה לענין מעשה אומר שכיון שהרמב"ם ז"ל אין כן דעתו בוודאי, כמבואר בהלכות שלא כתב שינוי כלל בענין הסעודה כשחל ט"ו בשבת לא להקדים ולא לאחר כמו שכתב בענין קריאת המגילה (הל' מגילה א, יג-יד), והוא הרב בזה המלכות, יש לנו לעשות מעשה על פיו.

כאמור לעיל הרמב"ם לא כתב דבר בנוגע לזמן הסעודה כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת, בעוד שהוא כתב דברים ברורים בנוגע לזמן מקרא מגילה כשי"ד או ט"ו באדר חלים בשבת, משמע שהרמב"ם לא סבר כירושלמי. הפסיקה "בזה המלכות" - בארץ ישראל - היא בדרך כלל על פי הרמב"ם, ועל כן יש לפסוק להלכה כדבריו שסועדים סעודת פורים בזמנה.

(ג) גם הרא"ה ז"ל פירש הירושלמי באופן לא ימשך הדין הנזכר, ועם היות שאינו סובל פירושו הירושלמי, לפחות אין ראיה מהרי"ף ז"ל שהביא הירושלמי לפסוק שמאחרים הסעודה ביום ראשון.

דברי הרא"ה נזכרו בדברי רבינו ניסים (ר"ן, מגילה ג ע"א בדפי הרי"ף) שפירש את הירושלמי: "וכן סעודת פורים מאחרין אחר קריאת מגילה לבני כפרים, ולא מקדימין קודם קריאת מגילה, דשמחת פורים דינה שלא תהא אלא בזמנה". הר"ן כתב על דבריו שלא ניתן לפרש כך את הירושלמי, אבל לפחות ניתן ללמוד מכך שאין הכרח להסביר שהרי"ף סבר שיש לאחר את הסעודה ליום ראשון. כאמור לעיל, הרי"ף עצמו לא כתב דבר מפורש בעניין.

(ד) ונראה שטעמם ז"ל שהתלמוד שלנו חולק על הירושלמי כיון שאמרו סתם (מגילה ה, א) "אבל שמחה אינה נוהגת אלא בזמנה". מלבד אותם הקושיות שהקשה הר"ן (מגילה ג ע"א-ע"ב מדפי הרי"ף) כנגד אותו הירושלמי מתלמוד שלנו, ועם היות שהוא טרח להשיבה, עם כל זה בעיני כל הראשונים

והרמב"ם ז"ל עמהם נראה שהתלמוד שלנו חולק על אותו הירושלמי, ואין לעשות כמותו.

לדבריו, הרמב"ם והרא"ה התבססו על האמור בבבלי, שם לא נזכר שיש לדחות את הסעודה ליום ראשון, והניחו שהבבלי חלק על הירושלמי.

(ה) גם מצאנו תשובה אחת לרבני צרפת ז"ל וזה לשונה: שאלה: ארבעה עשר שחל להיות בשבת דחינו מקרא מגילה משום דרבה (מגילה ד, ב), נהי דמכל מקום דחינו משום דרבה, משתה נעביד ביומיה כדאמרינן (ה, א): "אבל שמחה אינה נוהגת אלא בזמנה"?

הרלב"ח האריך בתחילת התשובה שעל פי לוח השנה שבידינו לעולם אין מצב ש"ד באדר יחול בשבת. אך כשהיה מצב כזה:

היו מקדימין כפרים ועיירות ליום הכניסה, ולעולם אימא לך השמחה עצמה היו עושים בשבת. וגם חמישה עשר דמוקפים דמקלע בשבת שנינו כפרים מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות ומוקפות חומה בערב שבת, ולעולם אימא לך לשמחת מוקפים בשבת עבדי לה.

לפי תשובה זו, את הסעודה סועדים בשבת.

(ו) גם החכם השלם כהר"ר ישראל אשכנזי מצא ראייה בתלמודינו דאין מאחרין השמחה ליום ראשון. ממאי דחלקו רב ושמואל בפרק בני העיר (מגילה ל, א) על פורים שחל להיות בערב שבת. רב אמר מקדימין כי היכי דלא תקדום עשייה לזכירה, ושמואל אמר מאחרים כיון דאיכא מוקפין דעבדי בחמסר עשייה וזכירה בהדי הדדי קאתיין.

הרי אמרו בכאן בפירוש דעבדי מוקפין בחמסר. ואם הסעודה אינן עושים בט"ו, מאי קעבדי? הרי מקרא מגילה ומתנות עבדי בי"ד, מלבד שסתם עשייה בפורים הוא על המשתה. וכן אמר בריש המסכתא (מגילה ב, ב): "אשכחן עשייה, זכירה מנא לך"⁹.

הגמרא דנה שם בנוגע לשאלה מתי יש לקרוא פרשת זכור כשי"ד באדר חל ביום

9 תשובה זו מופיעה ב'ספרן של ראשונים' אות לו בשם ראב"י. ראב"י אב"ד הוא מחבר ספר האשכול, ודבריו כאן סותרים לדבריו (ספר האשכול מהדורת 'נחל אשכול' ח"ב, הל' חנוכה ופורים אות ח, עמ' 29) שם פסק שסועדים סעודת פורים ביום ראשון. על סתירה זו העיר הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה, פורים, עמ' רכא; וראה לעיל הע' 5).

10 הרב נתנאל וויל (קרוב נתנאל, רא"ש מגילה א, ז אות ד) האריך לדון בדברי הרלב"ח הללו בנוגע לעשייה בשבת, והוכיח שמביאים זה לזה משלוח מנות בשבת: "וזהו גם כן עשייה מקרי, להכי שפיר אמר דלא הוי זכירה קודם עשייתן. על כן אין לזוז מפסק שולחן ערוך ולעשות סעודת פורים אחר שבת".

שישי. לפי רב קוראים בשבת שלפני פורים כדי להקדים זכירה לעשייה, ואילו לפי שמואל מאחרים וקוראים בשבת ט"ו באדר "כיון דאיכא מוקפין דעבדי בחמסר". מה "עבדי בחמסר" בערים מוקפות חומה כשיום זה חל בשבת? כאמור לעיל הרלב"ח מנה שלוש פעולות מעשיות שעושים בפורים: סעודה, משלוח מנות ומתנות לאביונים. מתנות לאביונים נותנים ביום שישי י"ד באדר, היום בו קוראים את המגילה, ומכאן שהסעודה היא הפעולה אותה עושים בני הכרכים בט"ו באדר שחל בשבת.

הרלב"ח סיים את דבריו: "מכל הלין עבדנו עובדה מהסעודה בשבת". דברי הרלב"ח לא התקבלו להלכה, אך יש פוסקים שכתבו שאמנם סעודת פורים מתקיימת ביום ראשון, אך גם בשבת יש לאכול ולשתות יותר מהרגיל לשם מצות פורים¹¹. הלכה למעשה היא כדברי השולחן ערוך שנזכרו לעיל: סועדים סעודת פורים ביום ראשון ט"ו באדר¹².

11 הלן מדברי כמה פוסקים שכתבו בעניין זה. רבי חזקיה די סילה התגורר בירושלים, ובדבריו (פרי חדש, אורח חיים ס' תרפח ס"ק ו) הוא דן בדברי הרלב"ח לפיו יש לסעוד סעודת פורים בט"ו באדר כתשלומין. לאחר דיון הוא כתב: "יש להחמיר ולעשותה בט"ו ובט"ז, וכך אנו נוהגין". הרב יעקב חיים סופר (כף החיים, אורח חיים ס' תרפח ס"ק מה) ציין באריכות את הדעות השונות, וכתב שעל מנת להשוות את התלמודים ושלא תהיה מחלוקת יש להוסיף בשבת וביום ראשון "איזה דבר בסעודה, וישתה איזה כוסות יין או שכר ויתכוון לשם מצוה. ומשום דאיכא פלוגתא בזה, יש לומר בכל יום קודם סעודה... הריני בא לקיים מצות סעודת פורים אם אני חייב היום. לשם יחוד קודשא...". הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי (עיר הקדש והמקדש, ג, כו, סע' ב אות ג) כתב שהרב שמואל סלנט שהיה רבה של ירושלים היה עושה סעודת פורים בשבת וביום ראשון. הוא עצמו כתב שבשבת יש להרבות בסעודה ומשתה. הרב משה שטרנבוך (מועדים וזמנים השלם, ח"ב, ס' קפט) דן בסוגיה ובמקורות שציין לעיל, ופסק שכשט"ו באדר חל בשבת יש לאכול סעודת פורים ביום שישי י"ד באדר. דברי הירושלמי שעושים סעודה היא "לזכר בעלמא הוסיפו סעודה, אבל עיקר זמן סעודת פורים בזמנה, דהיינו ב"ד" לדבריו, "ראוי לאכול סעודה נאה לכבוד פורים בערב שבת, בשבת וביום ראשון, אבל השכרות אין לקיים אלא ביום ראשון". במקום אחר כתב הרב משה שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב, ס' שמה) שבשבת יש לקום מוקדם, ולאחר התפילה לאכול סעודה אך למעט בבשר ודגים, אחר כך להתפלל מנחה "ואחר כך לעשות סעודה גדולה עם בשר ויין שיאכלם לפני השקיעה, שאז זה כבר בין השמשות לפי חלק מהפוסקים, וממשיך לערב... ובזה יצאנו מידי המבוכה שעושה סעודה מיוחדת לשבת וסעודה נפרדת לפורים". יש להעיר שאלו הן חומרות גדולות לעשות שלוש פעמים סעודת פורים בשלושה ימים, ולפצל את סעודת שבת. זמן סעודת פורים המוצע הוא זמן סעודה שלישית, ושוב לא יהיה ניכר שעושה כן לשם שמחת פורים. הרב משה שטרנבוך (דיני ומנהגי פורים משולש וערב פסח שחל בשבת, עמ' ד-ה) חזר על דבריו אלו. ראה גם: הרב שלמה זלמן אויערבך (הליכות שלמה, מועדי השנה תשרי-אדר, כא, ו והערה ז); הרב שריה דבליצקי (פורים משולש, מהד' תשפ"א, עמ' קנט-קסב). הרב עובדיה יוסף (חזון עובדיה - פורים, עמ' רכ-רכה) כתב שיש לעשות את הסעודה ביום ראשון, ולהוסיף מנה מיוחדת גם לסעודת שבת, וציין מקורות רבים בעניין זה.

12 רבי אברהם גומבינר (מגן אברהם, אורח חיים ס' תרפח ס"ק י') כתב: "דראיות דרלב"ח אין

ד. ירושלמי: סעודת פורים ב"ד וט"ו באדר

כאמור לעיל, בירושלמי (מגילה א, ד) לא כתוב במפורש שסעודת פורים נדחת ליום ראשון. להלן נציע לפרש את דברי הירושלמי הללו על בסיס מקור אחר בירושלמי (מגילה א, א):

תני בשם רבי נתן: כל החודש כשר לקריאת המגילה. מה טעמא? "והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה" (אסתר ט, כב). אמר רבי חלבו: ובלבד עד חמישה עשר... הדא דאת אמר לקריאת המגילה, אבל לעשות סעודה אינן עושין אלא בארבעה עשר ובחמישה עשר. ואין מחלקין לעניים אלא בארבעה עשר ובחמישה עשר, אין עיניהם של עניים תלויות אלא בארבעה עשר ובחמישה עשר. ויהיו אלו לקריאה ואלו לסעודה? רבי חלבו רבי חונה בשם רב: "והימים האלה נזכרים ונעשים", "נזכרים" בקריאה, "ונעשים" בסעודה.

ע"פ הירושלמי רק את מקרא מגילה ניתן להקדים לימים שהם לפני י"ד וט"ו באדר, אך סעודת פורים ומתנות לאביונים מקיימים רק ב"ד או בט"ו באדר. שאלו בירושלמי: "ויהיו אלו לקריאה ואלו לסעודה"? יהיו י"ד וט"ו באדר ימים למקרא מגילה, והזמנים הנוספים י"א-י"ג באדר יהיו לסעודה, או להיפך! רבי חלבו ורבי חונה אמרו בשם רב שבפסוק נאמר "והימים האלה נזכרים ונעשים". הימים הללו - י"ד או ט"ו באדר - "נזכרים" בקריאה, 'ונעשים' בסעודה". לא קבעו ימים בהם קוראים מגילה וימים אחרים בהם סועדים סעודת פורים.

מדברי הירושלמי הללו יש ללמוד שמסגרת הזמן של סעודת פורים היא י"ד וט"ו באדר, ולא מקדימים לסעוד סעודת פורים לפני התאריכים הללו. ניתן לדחות או להקדים במסגרת שני הימים הללו בלבד. מדברי הירושלמי (מגילה א, א): "רבי זעירא בעא קומי רבי אבהו: ויעשו אותן שבת?" יש ללמוד שלא סועדים סעודת פורים בשבת. אם כן, איך ישולבו שני הלימודים הללו שנזכרו בירושלמי?

[א] כשט"ו באדר חל בשבת מקדימים וסועדים סעודת פורים ביום ששי י"ד באדר, ואין זה סותר את האמירה ש"לא מקדימין" כי תאריך זה הוא במסגרת הזמן של סעודת פורים כנאמר לעיל. מה שנאמר "אין מקדימין" הכוונה היא שאין מקדימים את הסעודה לפני י"ד באדר, מה שכן עושים בנוגע למקרא מגילה.

מוכרחות, וגם אין בנו כח לחלוק על הירושלמי". רבי שמואל קלן (מחצית השקל שם ס"ק י) כתב: "ומה שכתב מגן אברהם לעיל דאין ראיית מהרלב"ח מוכרחת, אפשר רצה לומר דאע"ג דהסעודה היא ביום א' מכל מקום כיון דאינה אלא לתשלומין ליום השבת מיקרי בהדי קאתי". הרא"ה קוק (גנזי הראיה, עמ' 17-19; טוב רואי, מגילה, עמ' רמב-רמה) כתב גם כן שהסעודה היא תשלומין.

פרשנות זו לדברי הירושלמי תואמת לסוף דברי המאירי (מגילה ה, א) בו הוא הסביר את האמור בבבלי, וכתב בשם יש מפרשים:

יש מפרשים שמאחר שמקדימין בקריאת המגילה כמו שביארנו אף הם מקדימין בשמחה, ולא נאמר (מגילה ה, א) "אין שמחה אלא בזמנה" אלא בהקדמת כפרים¹³.

[ב] כשי"ד באדר חל בשבת מאחרים את הסעודה ליום ראשון ט"ו באדר, ורק במצב זה בלבד "מאחרין ולא מקדימין". קוראים מגילה ביום שישי י"ג באדר, והיה מקום להקדים את הסעודה גם כן ליום שישי כי את המגילה הקדימו ליום שישי, אשר על כן נאמר ש"לא מקדימין" את הסעודה ליום שישי י"ג באדר, ו"מאחרין" הסעודה ליום ראשון ט"ו באדר. תאריך זה הוא במסגרת הזמן של סעודת פורים כנאמר לעיל. לפי הסבר זה יוצא שהמושג "פורים משולש" מתאים למקרה שבו י"ד באדר חל בשבת, ולא כשט"ו באדר חל בשבת. אמנם כיום אין כזה מצב בלוח השנה שבידינו.

יש להוסיף עוד שרש"י (מגילה ה, א ד"ה באלו) הסביר את האמור במשנתנו: "באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין" - "בזמנים של מגילה אמרו מקדימין אם חל ארבעה עשר בשבת". רש"י ציין רק את האפשרות שי"ד באדר חל בשבת. ניתן להסביר שרש"י רק כתב דוגמא אך הוא התכוון גם למצב שט"ו באדר חל בשבת, וכאמור לעיל (סעיף א) ראשונים אחרים כמו הרשב"א והריטב"א כתבו בבירור את שתי האפשרויות. בהנחה שרש"י הסביר ש"מקדימין ולא מאחרין" הוא רק בנוגע למקרא מגילה כשי"ד באדר חל בשבת, אזי גם "מאחרין ולא מקדימין" הוא רק בנוגע לסעודת פורים כשי"ד באדר חל בשבת. במובן מסוים דברים אלו גם תואמים לדברי שמואל (מגילה ל, א) בנוגע לקריאת פרשת זכור כשי"ד באדר חל ביום שישי: "מאחרים כיון דאיכא מוקפין דעבדי בחמסר, עשייה וזכירה בהדי הדדי קאתיין". כך גם כשי"ד באדר חל בשבת, אזי את הסעודה דוחים ליום ראשון ט"ו באדר.

הביטוי שבבבלי "אין שמחה אלא בזמנה" תואם לאמור בירושלמי: "לעשות סעודה אינן עושין אלא בארבעה עשר ובחמישה עשר". י"ד וט"ו באדר הם זמן השמחה - הסעודה, לא לפני ולא אחרי.

13 מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא ("בענין פרוזים ומוקפים", שו"ת מנחת אברהם, א, סי' ז, עמ' עד-עח) ציין לדברי רש"י (תענית יח, א ד"ה בני חמסר) שכתב: "בני חמסר - דהיינו כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון, וקא קרי בארביסר - כגון שהלך לכפר [הרש"ש (שם) תיקון: "כגון שהלך לעיר"] וקרא עמהן, דפרוז בן יומו נקרא פרוז, כדאמרינן במגילה (יט, א). הוא דן האם גם מרש"י ניתן ללמוד שאם בן כרך הקדים וקרא בעיר פרוזה בי"ד באדר אזי גם את הסעודה שלו עליו לסעוד בי"ד באדר.

על פי הסברנו בירושלמי קיימת אחידות בביטויים שבמשנה ובתוספתא: "מקדימין... ולא מאחרין... וכן": "ולא מאחרין... מאחרין" בהקשר של הלכות פורים. המסגרת היא חמשת הימים שבין י"א באדר לבין ט"ו באדר, כשהתאריך הקבוע בו מציינים את פורים הוא י"ד או ט"ו באדר. ואז **מקדימים**: ניתן להקדים את מקרא המגילה, מט"ו באדר שחל בשבת, ליום שישי י"ד באדר; מ"ד באדר שחל בשבת, ליום שישי י"ג באדר; מ"ד וט"ו באדר שחלים בימים: ראשון, שלישי, רביעי, שישי, שבת, לי"א או לי"ב או י"ג באדר - לבני הכפרים שקוראים ביום שני או ביום חמישי שלפני פורים. לא ניתן להקדים לקרוא מגילה לפני י"א באדר. **לא מאחרים**: לא ניתן לאחר את סעודת פורים אחרי ט"ו באדר. האפשרות היחידה היא לאחר את הסעודה מ"ד באדר לט"ו באדר, כשי"ד באדר חל בשבת.

ה. "מאחרין ולא מקדימין" - כשליוס אליו דחו יש זיקה למצוה או לאירוע

הסבר זה, שרק כשי"ד באדר חל בשבת דוחים את הסעודה ליום ראשון ט"ו באדר כי גם יום זה הוא פורים, מתאים לכל האירועים הנוספים שנזכרו במשנתנו. המכנה המשותף הוא שגם למחרת ביום ראשון יש עדיין קשר וזיקה לאותו אירוע, ואילו לפני השבת עדיין לא הגיע זמנו.

[א] זמן עצי כהנים - היו מספר משפחות שהיו מביאות עצים למערכת האש שעל המזבח בתשעה תאריכים קבועים במשך השנה (משנה תענית כו, א): א' בניסן, כ' בתמוז, ה' באב, ז' באב, י' באב¹, ט"ו באב, כ' באב, כ' באלול, א' בטבת. המשפחות הללו קבעו יום טוב לעצמן בתאריכים אלו, והיו מקריבות ביום זה קרבן נדבה שנקרא "קרבן העצים". קרבן נדבה אינו דוחה שבת, ועל כן היו מאחרים את הבאת העצים ליום ראשון. האפשרות לדחות ליום ראשון קיימת כי עדיין היה זה במסגרת הזמן של אותה משפחה שהביאה את העצים.

[ב] ט' באב - כשט' באב חל בשבת, הצום נדחה ליום ראשון. נראה שהסיבה היא שעיקר השריפה של בית המקדש הייתה ב' באב. בסדר עולם רבה (פרק כז) נאמר: מה תלמוד לומר: "בשבעה לחדש" (מל"ב כה, ח), ומה תלמוד לומר: "בעשור לחדש" (ירמיהו נב, יב), ואם נאמר בעשור למה נאמר בשבעה? אמור מעתה, בשבעה נכנסו גוים להיכל ונטלו את הים ואת המכונות ואת העמודים, והיו

14 בגמרא (תענית יב, א) נאמר: "אמר רבי אליעזר ברבי צדוק: אני מבני בניו של סנאב בן בנימין, ופעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו [את הצום] אחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו הוא". ב' באב הוא התאריך של משפחה זו. אך כיון שבאותה שנה ט' באב חל בשבת, הצום נדחה ליום ראשון י' באב, וזה היום טוב של משפחתם. הוא סיפר שהם התענו אך לא השלימו.

מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום, שנאמר "קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים או לנו כי פנה היום כי יטו צללי ערב" (ירמיהו ו, ד). עם חשכה הציתו בו את האור, והיה נשרף בעשור לחודש.

על קביעת הצום בט' באב ולא ב' באב, נאמר בגמרא (תענית כט, א):

והיינו דאמר רבי יוחנן: אלמלי הייתי באותו הדור - לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן? אתחלתא דפורענותא עדיפא.

דעת חכמים זו מופיעה גם בירושלמי (תענית ד, ו; מגילה א, ד) בשמו של רבי ירמיה בשם רבי חייא בר בא, ומסופר שם על אמוראים אחרים שצמו יומיים או כמעט יומיים. על רבי יהודה הנשיא מסופר (ירושלמי שם; מגילה ה, ב) שהוא רצה לעקור את ט' באב. התוספות (מגילה שם ד"ה ובקש) הסבירו שרבי לא רצה לבטל את הצום לגמרי, אלא לקבוע את הצום ב' באב כפי שאמר אחריו רבי יוחנן (תענית כט, ב), וחכמים לא הסכימו איתו¹⁵.

על פי הסבר זה יובנו דברי הגמרא (מגילה ה, א) שהשיבה לשאלה מדוע לא מקדימים את האירועים שנזכרו במשנה: "תשעה באב - אקדומי פורענות לא מקדמי. חגיגה והקהל - משום דאכתי לא מטא זמן חיוביהו". מדוע בנוגע לט' באב לא אמרה הגמרא שלא מקדימים כי עדיין לא הגיע זמן החיוב, כמו שהיא אמרה בנוגע לחגיגה והקהל? התשובה היא שבמדרש לעיל נזכר שהגויים נכנסו לבית המקדש כבר בז' באב, וניתן לומר שהגיע זמן החיוב ושיש מקום להקדים את הצום לז' באב או ח' באב. אשר על כן הגמרא נימקה שהסיבה היא שלא מקדימים פורענות.

[ג] חגיגה - מי שעולה לרגל בשלושת הרגלים חייב להביא קרבן חגיגה (חגיגה ז, ב). קרבן חגיגה הוא קרבן יחיד, ואין מקריבים אותו בשבת, כי רק קרבן ציבור קרב בשבת. דוחים את הקרבת הקרבן ליום ראשון, ולפי רש"י (מגילה ה, א ד"ה וחגיגה) הסיבה היא "שהרי יש לה תשלומין כל שבעה".

[ד] הקהל - במוצאי שנת שמיטה יש מצוה להיקהל במקדש אנשים נשים וטף, על מנת לשמוע את קריאת התורה מפי המלך (סוטה מא ע"א-ע"ב). את המעמד היו מקיימים במוצאי יום טוב הראשון של סוכות. אם יום טוב הראשון היה חל ביום שישי היו דוחים את המעמד למוצאי שבת. בירושלמי (מגילה א, ד) נאמר שיש שתי סיבות מדוע לא מקיימים את המעמד בשבת: (1) מפני הבימה שהיו צריכים להכניס לעזרה לפני החג והיא מצופפת את המקום, (2) מפני החצוצרה - היו מקבילים את

15 בנוגע לתאריך בו קבעו את הצום על חורבן המקדש הרחבתי בספרי: "התאריכים של הצום הרביעי, החמישי, השביעי והעשירי", באר יהודה - ראש השנה, שיעור יא.

העם באמצעות תקיעה בחצוצרות, ובשבת לא מריעים בחצוצרות¹⁶. הסיבה שניתן לדחות את המעמד למוצאי שבת הוא מפני שעדיין חל חג סוכות, ובתורה נאמר שיש לקיים המעמד בחג סוכות (דברים לא, י)¹⁷.

סיכום

במשנה נאמר שכשי"ד באדר או ט"ו באדר חלים בשבת מקדימים את קריאת המגילה ליום שישי, "מקדימין ולא מאחרין". לא קוראים מגילה לאחר ט"ז באדר כי נאמר במגילה "ולא יעבור". בנוגע לסעודת פורים כתוב בתוספתא ש"מאחרין ולא מקדימין". בירושלמי שאל רבי זעירא את רבי אבהו מדוע לא סועדים בשבת? ותשובתו הייתה שיש להבחין בין השמחה של השבת לבין השמחה והמשתה של פורים. ע"פ הירושלמי ברור שלא סועדים בשבת, אך לא כתוב בירושלמי במפורש שאת הסעודה דוחים ליום ראשון. יש ראשונים שהעירו שבבבלי אין התייחסות ברורה לשאלה מתי סועדים בשנה כזו, והם כתבו פירושים אחרים ולפיהם יש לסעוד סעודת פורים בשבת ט"ו באדר או אף ביום שישי י"ד באדר. גם הרמב"ם לא כתב הלכה ייחודית לשנה זו.

השולחן ערוך פסק כשיטת הר"ן וראשונים נוספים שכאשר פורים מוקפים חל בשבת את סעודת פורים סועדים ביום ראשון ט"ז באדר. אמנם מהרלב"ח חלק עליו וכתב שיש לאכול את הסעודה בשבת כי לדבריו לא זו עמדת הבבלי, וכך הוא נהג למעשה. המנהג המקובל הוא כדברי השולחן ערוך.

על בסיס סוגיה נוספת בירושלמי שם נאמר שמסגרת הזמן של סעודת פורים היא י"ד באדר וט"ו באדר, ושאינן סועדים סעודת פורים בשום מצב לפני או אחרי תאריכים אלו, טענו שאין הכרח לפרש את הירושלמי ש"מאחרין ולא מקדימין" הכוונה היא שמאחרים לסעוד את הסעודה בט"ז באדר כשט"ו באדר חל בשבת. "מאחרין ולא מקדימין" נאמר רק על מצב בו י"ד באדר חל בשבת, בשנה כזו מקדימים וקוראים את המגילה ביום שישי י"ג באדר. היה מקום לחשוב שגם את הסעודה יש להקדים ולסעוד ביום שישי י"ג באדר. על כך נאמר "מאחרין ולא מקדימין" - מאחרים ליום ראשון ט"ו באדר, ואין להקדים את הסעודה ליום שישי י"ג באדר, כי יום זה לא נמצא במסגרת שני הימים בהם סועדים את סעודת פורים.

16 על מעמד הקהל בשבת הרחבתי בספרי: "מתקנים שם תיקון גדול" - בשמחת בית השואבה ובהקהל", באר יהודה - סוכה, שיעור לה.

17 בתוספתא נזכר גם שאם ראש חודש היה חל בשבת היו דוחים הסעודה ליום ראשון. מדובר על סעודה שהיו עושים בעת שקידשו את החודש ע"פ הראיה. סעודה זו איננה חובה והיא מנהג, ולכן היה קל לדחותה למחרת.

"מאחרין ולא מקדימין" את סעודת פורים ליום ט"ו באדר, כי יום זה גם הוא נחשב פורים בערים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. כך גם האירועים והמצוות הנוספות האחרות שנזכרו במשנה שאותם גם כן דוחים ולא מקדימים, מפני שהיום אליו הם נדחו יש לו זיקה וקשר ליום המקורי בו היה צריך לקיים את האירוע או את המצוה. לדברינו, המושג "פורים משולש" מתאים רק כאשר י"ד באדר חל בשבת [אם כי כיום לפי לוח השנה שבידינו אין היתכנות כזו]: ביום שישי י"ג באדר קוראים מגילה ונותנים מתנות לאביונים; בשבת י"ד באדר קוראים בתורה ואומרים על הניסים; ביום ראשון ט"ו באדר שולחים משלוחי מנות וסועדים סעודת פורים. כשט"ו באדר חל בשבת נותנים מתנות לאביונים וקוראים מגילה ביום שישי י"ד באדר, ואף סועדים סעודת פורים ושולחים מנות באותו יום שישי. אין זה סותר את הכלל של "מאחרין ולא מקדימין", כי יום י"ד באדר הוא במסגרת שני הימים בהם סועדים סעודת פורים, י"ד וט"ו באדר. למרות שלהבנתנו יש לפרש אחרת את דברי הירושלמי בנוגע לזמן סעודת פורים, הלכה למעשה היא שבשנה בה ט"ו באדר חל בשבת סועדים סעודת פורים ביום ראשון ט"ו באדר.

אמרינן בגמרא (מגילה ז, א) דהוו מחלפי סעודתייהו להדדי. וכתב רש"י: זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשניה סועד חברו עמו. והקשו על זה איך יצאו ידי חובה מצות משלוח מנות באופן זה? וחידש בזה הב"ח שכיון שכל עניין משלוח מנות הוא שיהא שמח עם אוהביו ורעיו, ולהשכין ביניהם אהבה אחווה ורעות - א"כ אם יסעד אחד עם חברו ורעהו הרי הם בשמחה ובטוב לב משתה יחד, ופטורים הם מעתה מחיוב משלוח מנות. עכ"ד. ויש להוסיף שמעיקר המצוה הוא שישלח למי שיש לו טינא וקפיידא עליו, ולכן צריך שתי מנות שהן דבר חשוב בכדי שיתפייס, ובמתנות לאביונים די במנה אחת לכל אביון דעני מתפייס אף במנה אחת. בקצרה, שורשי מצוות אלו הוא שתתרבה האהבה, דיסודו של פורים הוא אהבה ואחווה. ובאמת, נוכל להרגיש זאת בחוש שפורים משפיע שפע של ברכה לכלל ישראל, שבתה קנאת איש מרעהו, בטלו מדנים בין אחים, יום הפורים הוא מחק על כל זה.

דעת חכמה ומוסר חלק א מאמר כה